

Tomáš Novák, Petr Šmolka

MANŽELSKÉ A RODINNÉ PORADENSTVÍ

2., AKTUALIZOVANÉ VYDÁNÍ

- Mýty a zásadní chyby v manželském poradenství
- Krizové partnerské soužití a konstelace
- Základní otázky poradenství

Tomáš Novák, Petr Šmolka

MANŽELSKÉ A RODINNÉ PORADENSTVÍ

2., AKTUALIZOVANÉ VYDÁNÍ

- Mýty a zásadní chyby
v manželském poradenství
- Krizové partnerské soužití
a konstelace
- Základní otázky poradenství

Knihu věnujeme

PhDr. Věře Capponi

PhDr. Evě Gbelcové

PhDr. Karlu Kopřivovi, CSc.

*zesnulým významným členům zakladatelské generace
manželského poradenství*

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Kniha byla vydána u příležitosti 25. výročí vzniku
Asociace manželských a rodinných poradců ČR

PhDr. Tomáš Novák

PhDr. Petr Šmolka

**MANŽELSKÉ A RODINNÉ PORADENSTVÍ
2., aktualizované vydání**

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400
www.grada.cz
jako svou 6107. publikaci

1. vydání recenzovala:

PhDr. Eva Gbelcová

Odpovědný redaktor Zdeněk Kubín
Sazba a zlom Radek Vokál
Návrh a zpracování obálky Antonín Plicka
Počet stran 128
Vydání 2., 2016

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.

© Grada Publishing, a.s., 2016
Cover Photo © fotobanka Allphoto

ISBN 978-80-271-9021-8 (ePub)

ISBN 978-80-271-9020-1 (pdf)

ISBN 978-80-247-5873-2 (print)

Obsah

1. Obecná východiska poradenství	9
1.1 Stručná historie poradenství	9
1.2 Základní typy problémů klientů a rozsah klientely současných manželských poraden	21
1.3 Poradenské poznatky, charakteristiky i otazníky aneb Klienti, poradci a poradny	22
1.3.1 <i>Prostředí a umístění poradny</i>	22
1.3.2 <i>Všeobecný přehled a konkrétní znalosti poradce</i>	23
1.3.3 <i>Utajení kontra zveřejnění</i>	24
1.3.4 <i>Terapie krizová</i>	25
1.3.5 <i>Délka konzultace</i>	26
1.3.6 <i>Podívám se a vidím, poslouchám a slyším</i>	27
1.3.7 <i>Jednou není nikdy</i>	28
1.3.8 <i>Obvyklý počet konzultací a „poučení o přenosu“</i>	29
1.3.9 <i>Poradenské zahájení</i>	31
1.3.10 <i>Kdo chodí do poradny a koho v ní najdeme</i>	32
1.3.11 <i>Co si poradce zaznamená</i>	33
1.3.12 <i>Rozpomínání</i>	35
1.3.13 <i>Škola, směr, přístup poradce</i>	38
1.3.14 <i>Poradce a psychologické metody</i>	39
1.3.15 <i>Vize krize</i>	41
1.3.16 <i>Co když je to láska?</i>	42
1.3.17 <i>Jsou k lásce potřeba papíry?</i>	43
1.4 Zásady „hippokratovského“ poradenství	44
1.5 Mýty a zásadní chyby v manželském poradenství	49
1.6 Změny v klientele poraden	50

2. Základní otázky poradenství	53
2.1 Vzájemná komunikace	53
2.1.1 <i>Kdy je možné si problém „vyříkat“</i>	53
2.1.2 <i>Desatero komunikace</i>	56
2.1.3 <i>Synonymem manželství je hádka?</i>	58
2.1.4 <i>Mlčení</i>	61
2.2 Sex – sexuální komunikace	62
2.3 Peníze v manželství	66
2.4 Děti	68
2.5 Volný čas	70
2.6 Rodiče	71
 3. Speciální problémy související s krizovým partnerským soužitím	 73
3.1 Závislost kontra nezávislost	73
3.2 Nezvládnutá agresivita	75
3.3 Žárlivost	78
3.4 Nevěra, přesněji mimomanželský kontakt nebo vztah	82
 4. Osobnostní souvislosti některých krizových partnerských konstelací	 85
4.1 Neurotičtí klienti	85
4.2 Deprese a manželství	88
4.3 Závislost na alkoholu	90
4.4 Manželství podivínů a lidí svérázných	92
4.4.1 <i>Schizoid</i>	92
4.4.2 <i>Zvýšeně vztahovačný člověk</i>	93
4.4.3 <i>Emočně nestabilní</i>	95
4.4.4 <i>Histrióni</i>	95
4.4.5 <i>Disociální porucha osobnosti</i>	98
4.4.6 <i>Hraniční osobnost</i>	98
4.4.7 <i>Narcistická osobnost</i>	98
4.4.8 <i>Úzkostná (vyhýbavá) porucha osobnosti</i>	100
4.4.9 <i>Závislá porucha osobnosti</i>	100
4.4.10 <i>Anankastická porucha osobnosti</i>	100

5. Pokus o „vlídně direktivní poradenství“ v partnerských problémech	102
5.1 Na co si má dát klient pozor	106
Závěr	113
Příloha	115
Dotazník poradenských problémů podle A. Langeho a O. van der Harta	115
O autorech	120
Kde nás najdete?	121
Přečtěte si	122

1. Obecná východiska poradenství

1.1 Stručná historie poradenství

Poradenství v manželských a rodinných problémech má výrazně delší tradici než historii v institucionalizované podobě. Zdá se, že již přírodní národy měly manželský a rodinný život regulovaný poměrně přísnými normami. I tam existovala sociální kontrola. Ve společenství byly osoby oprávněné do manželských a rodinných vztahů zasahovat. Dodnes živá tradice je spojena s náboženskými systémy. V závislosti na religiozitě vznikaly dodnes pozoruhodné normy regulující život v manželství. Společenská zakázka měla jednoznačné požadavky, přinejmenším neuzavírat sociálně a nábožensky nerovné sňatky, rodit děti a udržet rodinu stabilní. Nepsanou formou poradenství v tom, „co se má“, byla silná sociální kontrola příbuzných a sousedů. Funkci laického poradce zastávali staří zkušení lidé, významní členové rodiny a samozřejmě i církevní osoby. V rodině řídící se křesťansko-judaistickou tradicí bylo vždy možno odkázat na Bibli. Namátkou tam sv. Pavel v 5. kapitole Efezským uvádí: „V poddanosti Kristu se podřizujte jedni druhým, ženy svým mužům jako Pánu, protože muž je hlavou ženy, jako Kristus je hlavou církve, těla, které spasil.“ Dále například: „Muži milujte své ženy a nechovejte se k nim drsně. Děti, poslouvejte ve všem své rodiče, protože se to líbí Pánu. Otcové, neponižujte své děti, aby nemalomyslněly.“ (sv. Pavel Koloským, 3. kap.)

S „koncem starých časů“ nastávají v rodině změny. V partnerském soužití se zvyšují citová, intelektuální a sexuální očekávání, následně vznikají i nároky na změny v dělbě práce. Výrazně se zvyšuje proměn-

livost sociálních kontaktů, tradiční modely chování v rodině buď mizí, nebo již nejsou jednoznačně přijímány.

V minulém století si církve uvědomily potřebu institucionalizovaného poradenství. Například mezi zakladatelskými osobnostmi jedné církevní instituce, která se zaměřila na pomoc při rodinných problémech v Polsku, byl i kněz Karol Wojtyła, a to dávno předtím, než se stal papežem Janem Pavlem II.

První civilní známou institucí, která proklamovala ochotu poskytnout psychologické poradenství daného typu, byla zřejmě Antropometrická laboratoř. Tu otevřel pro služby veřejnosti roku 1884 F. Galton v Londýně. Vědec zabývající se mimo jiné genetikou a eugenikou nepovažoval psychologii za vědu ryze teoretickou. Na jeho pracovišti bylo zřejmě možné dostat rady týkající se volby partnera, dědičnosti, ale i výchovy dětí.

Jeho příklad následoval v USA v roce 1896 L. Witmer otevřením **Poradenské kliniky** při Pensylvánské univerzitě. Také zde byla společně řešena problematika manželství a výchovy dětí. Dvacáté století znamenalo značný rozvoj poradenství i v civilní sféře. Nejprve, do konce třicátých let, v USA, Anglii a Rakousku (zde bývá zdůrazňován zakladatelský vliv A. Adlera a R. Dreikurse) a se zaměřením na sexuologii a eugeniku také v Německu. V tzv. socialistických zemích se manželské poradenství výrazně rozvíjelo v poslední třetině století zejména u nás, v někdejší NDR s důrazem na sexuální problémy a jejich řešení a v Polsku.

Historie poraden – institucí zabývajících se v naší první i druhé republice, následně pak v protektorátu Čechy a Morava problémy manželství a rodiny – není příliš dlouhá ani oslnivá. Zřejmě vůbec první poradna tohoto typu vznikla v druhé polovině třicátých let v Praze. Měla název **Poradna pro manželské rozkoly**. Organizačně byla zařazena do rámce Ústředního sociálního úřadu v Praze. Zakladatelem poradny a jejím vedoucím byl sociolog O. Machotka. Veřejnosti byl v té době znám z knižních publikací *Mravní problém ve světle sociologie* (1927), *Sociologie v moderním životě* (společně se Z. Ulrichem, 1928), *K sociologii rodiny* (1932). Po roce 1948 emigroval a stal se v USA univerzitním profesorem. Z několika málo dochovaných záznamů o klientele se zdá, že jeho základním přístupem ke klientům bylo racionální vysvětlení toho, co je

a co naopak není v manželství správné. Posléze došlo k sepsání dohody, jak se k sobě budou manželé nadále chovat, co budou dělat a co činit nebudou. Dohoda byla vyhotovena jak pro manžela, manželku, tak i pro eventuální další osoby zasahující do manželství. Efekt takové dohody ani její trvání v rodinné praxi se již neprověřovaly.

Poradna, v níž kromě vedoucího a sociální pracovnice působili na částečný úvazek dva právníci, nebyla příliš známa, i když „institucemi respektována“, jak v roce 1979 uvádí K. Fanta po rozboru třinácti dochovaných klientských spisů.

V roce 1944 byla poradna přejmenována na **Rodinnou poradnu**. V době protektorátu se spíše než na partnerský konflikt zaměřovala na pomoc při prokazování árijského původu. Podle § 1 vládního nařízení č. 136/1940 Sb. vymezujícího, kdo je žid, bylo předložení dokladů včetně výpisu z matriky v té době nejprve podmínkou profesního a studijního uplatnění, posléze šlo doslova o život. O způsobu práce v té době oficiálně nic nevíme. Předpokládáme poradenský výklad norimberských zákonů v kontextu dopadu na konkrétního jedince i hledání dokladů v matrikách. Snad i informace o možnosti popření otcovství, které z židovského míšence s árijskou matkou mohlo učinit Árijce. Obdobně mohlo jedince fyzicky zachránit, pokud prokázal, že byl židovskou rodinou pouze osvojen. Samozřejmě biologičtí rodiče museli být Árijci. Tuto práci nelze vnímat jako kolaboraci s nacisty. Naopak z různých pramenů je známo, že zde byl prostor přinejmenším pro návod k odbojové činnosti. Nejeden farář byl popraven či jinak umučen za manipulace v matrice, při nichž pomáhal ohroženým.

Na počátku roku 1945 instituce přestala působit a po květnu již práci neobnovila.

Dne 1. října 1948 vznikla v Brně **Poradna pro problémové rodiny a manželství**. Místnosti získala na policejním ředitelství. Poradci byli dva – na část úvazku je víceméně formálně zaštilil policejní lékař, kterého manželský konflikt zajímal spíše jen v souvislosti s násilnými trestnými činy. Vlastní poradenství zajišťovala do značné míry ing. Anna Machová, absolventka nově vzniklé Vysoké školy sociální a politické. Těžiště práce se zaměřovalo na šetření spojená s péčí o děti. Sociální péče požadovala i propagaci antikoncepce spojenou s nácikem užívání

u problémových skupin obyvatel, jak u mužů, tak u žen. Sociální pracovnice se s úkolem potýkala se střídavými výsledky. Daleko úspěšnější byly přednášky o soužití v rodině a manželství, které poradna zajišťovala po celé Moravě někdy i několikrát do měsíce. Poradenství pro příchozí klienty bylo stabilně poskytováno jeden den v týdnu nebo i jinak po předchozí domluvě. Šlo o rozumové vysvětlení toho, co je pro manželství správné a co nikoliv.

Prostorové problémy, nezáměr vedení města, dopad politických změn, proklamace, že s příchodem socialismu nebude partnerských problémů, to vše vedlo k utlumení činnosti poradny. Na počátku padesátých let byla organizačně spojena s protialkoholní poradnou a přežívala jen formálně. Spojení obou institucí nebylo samozřejmě vyhovující. Zákonitě zde převládaly problémy spojené s pitím. To odrazovalo ostatní „manželskou“ klientelu. Společenská potřeba manželského poradenství trvala, byť skrytě, dál.

V polovině padesátých let došlo k další organizační změně. Staronová **Poradna pro neshody v rodině** začala opět samostatně fungovat, jednou týdně, dotována městským oddělením zdravotní výchovy. První i dnes dostupný výzkum problémů klientely provedl v roce 1956 externí vedoucí této poradny, primář Psychiatrické léčebny v Brně-Černovicích, E. Žalman. Uveřejnil jej v dodnes poměrně čtivé knize *Rozhovory o lásce a manželství* (1958). U 137 dvojic, jež vyhledaly roku 1956 pomoc Poradny pro neshody v rodině, byla nejčastější kombinace různých partnerských problémů. Jisté psychiatrizaci pohledu nasvědčuje konstatování: „Nejčastější příčinou manželského rozvratu byly duševní poruchy, které se vyskytly v 57,7 % manželských neshod. Ve 28,5 % byly tyto poruchy hlavní příčinou rozvratu.“ Nejčastěji šlo o „psychopatie a psychoneurózy“. Častým důsledkem manželského konfliktu byly u výzkumného vzorku „reaktivní depresivní stavy“.

Pro srovnání – dnes jsou typickými problémy nesnáze v komunikaci, nevyrovnaná míra závislosti jednoho na druhém, zásahy dalších osob do manželství, žárlivost, nevěra, nezvládnuté projevy agrese, finanční problémy. Ve vinařských či „doma pálících“ regionech pak i závislost na alkoholu. Otázkám změn v poradnách řešených problémů se budeme věnovat ještě v samostatné kapitole.

Další výzkum této poradny se zaměřil na vskutku kardinální otázku: „Které typy a povahy lidí se k sobě hodí a které se nesnášejí.“ Autor realisticky (viz stejný pramen) poznamenává: „Nemůžeme vám po této stránce ještě říci závěrečné slovo. Spíše jen naznačíme...“ Na omezené možnosti „jen naznačit“ se ostatně mnoho nemění ani dnes.

Kdo se tedy „k sobě nehodil“ v sedmapadesátém roce minulého století? „Realista, střízlivý, praktický, rozumový a společenský člověk, kterého zajímá více vztah tělesný (zvláště muži), zatímco druhý (zejména ženy) je něžný snílek se zájmem o filozofování, umění, citovou a platonickou lásku...“ Dále platí, že „povahy hluboké se nesnášívají s povrchními“. „Nesnášenlivost se objevuje mezi citově vřelými a chladnými povahami.“ Dále je narušujícím faktorem „rozdílnost v prožívání pohlavní vášně“, neboť „nějaké napomínání a pobízení ke konání takzvaných manželských povinností nepřinese vyřešení, zvyšuje nejvýše odpor. [...] Nesnáší se dobře ani dva pesimisté... a po čase je to zlé i tam, kde musí žít zdravý optimista po léta s nezdravým naříkálkem.“ Nepřáteli se stávají „dva panovační, paličatí, svéhlaví“. „Domácí třenice pozorujeme často mezi lidmi malichernými, puntičkářskými, přešetrnými a lidmi velkorysy, zvláště zasahuje-li velkorysost až k nezodpovědnosti, lhostejnosti, marnotratnosti a nepořádnosti.“ Následují problematické dvojice: „Rychlý a pomalý jdou si časem na nervy podobně jako lidé s rozdílným typem spánku.“ Za nebezpečný je obvykle považován i velký věkový rozdíl – „starší ženu nebo muže staršího o více než 15 let nepokládáme za vhodného partnera“, ale pozor, „pokud se poradna zabývala předběžně průzkumem těchto manželství, nemohli bychom nijak potvrdit, že každé takové manželství musí skončit nezdarem“. Na závěr pak: „Pouze osobám vysoce vyspělým a schopným vzájemné úcty a ocenění lze doporučit partnera s výrazně odlišnými názory politickými, náboženskými, mravními, sexuologickými nebo přílišnou rozdílností vzdělání a inteligence.“

I po odchodu E. Žalmana do exilu instituce pokračovala, a to pod názvem **Manželská poradna**. Pracovali v ní (na nadúvazek 0,1–0,25) zdravotní sestra, psycholog, respektive psycholožka, a gynekolog zaměřený na sexuologii. Minipracoviště bylo součástí oddělení zdravotní výchovy MÚNZ Brno. Zaniklo po polovině devadesátých let minulého